Stručni rad

Baština iza filtera: razvoj medijske i informacijske pismenosti kroz kritičku interpretaciju kulturne baštine u digitalnom okruženju

Marina Mavrek

IV.OŠ Varaždin

Barbara Dukarić

Gospodarska škola Varaždin

Sažetak

U radu se predstavlja radionica *Baština iza filtera*, provedena na Međužupanijskom stručnom skupu školskih knjižničara Varaždinske, Međimurske i Koprivničko-križevačke županije održanom u Osnovnoj školi Pribislavec. Cilj radionice bio je razvijati kompetencije medijske i informacijske pismenosti kroz kritičku interpretaciju kulturne baštine u digitalnom okruženju. Radionica se temeljila na metodama iskustvenog i suradničkog učenja, pri čemu su sudionici analizirali digitalno obrađene fotografije kulturnih lokaliteta, oblikovali sadržaje za društvene mreže te procjenjivali vjerodostojnost različitih izvora informacija. Rezultati provedbe upućuju na to da kulturna baština predstavlja prikladan i motivirajući kontekst za razvoj kritičkog mišljenja, vizualne pismenosti te odgovornoga odnosa prema digitalnim sadržajima. Rad potvrđuje važnu ulogu školskih knjižničara u razvoju medijske i informacijske pismenosti te promicanju kritičkog vrednovanja informacija u suvremenom digitalnom okruženju.

Ključne riječi: kulturna baština, medijska pismenost i informacijska pismenost, školska knjižnica, kritičko mišljenje, umjetna inteligencija, digitalni mediji

1.Uvod

Kulturna baština tradicionalno se upoznavala neposrednim posjetima muzejima, povijesnim lokalitetima i kulturnim ustanovama te korištenjem tiskane literature. Razvojem digitalnih tehnologija način pristupa kulturnim sadržajima znatno se promijenio te su oni danas gotovo trenutačno dostupni putem mrežnih stranica, digitalnih zbirki i društvenih mreža.

Fotografije kulturnih lokaliteta danas se redovito digitalno obrađuju primjenom filtera, prilagodbom kontrasta, zasićenosti boja i osvjetljenja te uklanjanjem ili dodavanjem pojedinih elemenata radi postizanja estetski privlačnijeg prikaza. Razvoj generativne umjetne inteligencije dodatno je zamaglio granicu između autentične fotografije i računalno generiranog prikaza, zbog čega je sve teže procijeniti odražava li određena fotografija stvarni izgled lokaliteta ili idealiziranu interpretaciju oblikovanu s ciljem privlačenja pozornosti korisnika.

Rezultati brojnih istraživanja potvrđuju da vizualne informacije snažno utječu na formiranje prvoga dojma te da korisnici fotografijama često pripisuju visok stupanj vjerodostojnosti, ne propitujući njihov izvor, kontekst ni način nastanka. Razvoj kritičkog odnosa prema digitalnim sadržajima stoga postaje jedno od ključnih područja suvremenoga obrazovanja.

Učenici danas odrastaju u digitalnom okruženju u kojem svakodnevno istodobno konzumiraju i stvaraju različite medijske sadržaje. Oni više nisu samo korisnici informacija nego i njihovi stvaratelji, čime aktivno sudjeluju u oblikovanju javne percepcije brojnih društvenih tema, uključujući kulturnu baštinu. Zbog toga je potrebno razvijati ne samo sposobnost pronalaženja informacija nego i razumijevanje načina njihova nastanka, uređivanja i distribucije.

Polazeći od navedenih spoznaja osmišljena je radionica *Baština iza filtera*, predstavljena na Međužupanijskom stručnom skupu školskih knjižničara. Radionica povezuje sadržaje medijske i informacijske pismenosti s temom kulturne baštine te primjenom metoda iskustvenog učenja potiče sudionike na analizu, raspravu i kritičko vrednovanje digitalnih sadržaja. Cilj ovoga rada jest prikazati radionicu kao primjer dobre prakse te istaknuti mogućnosti primjene

kulturne baštine u razvoju kritičkog mišljenja, medijske i informacijske pismenosti učenika.

2.Medijska i informacijska pismenost u digitalnom dobu

Medijska i informacijska pismenost ubrajaju se među ključne kompetencije suvremenoga društva jer omogućuju pojedincima učinkovito pronalaženje, kritičko vrednovanje i odgovorno korištenje informacija. Informacijska pismenost obuhvaća sposobnost prepoznavanja potrebe za informacijom, njezina pronalaženja, procjene vjerodostojnosti te etične uporabe, dok medijska pismenost uključuje razumijevanje načina na koji mediji oblikuju poruke, utječu na publiku i konstruiraju društvenu stvarnost.

UNESCO oba koncepta objedinjuje pojmom medijske i informacijske pismenosti (Media and Information Literacy – MIL), naglašavajući da građani 21. stoljeća trebaju razviti sposobnost pristupanja informacijama, njihova kritičkog vrednovanja, stvaranja vlastitih medijskih sadržaja i odgovornoga sudjelovanja u digitalnom okruženju. U vremenu u kojem su digitalne platforme postale dominantan izvor informacija, razvoj tih kompetencija predstavlja jedan od preduvjeta aktivnoga građanstva i cjeloživotnoga učenja.

Dodatni izazov predstavlja ubrzan razvoj generativne umjetne inteligencije. Alati za generiranje slika omogućuju stvaranje vizualno uvjerljivih prikaza koji ne predstavljaju stvarne događaje ili lokalitete, nego računalno generirane interpretacije. Takve promjene dodatno naglašavaju važnost razvoja vizualne pismenosti, odnosno sposobnosti razumijevanja, analize i kritičkoga tumačenja vizualnih poruka.

U kontekstu kulturne baštine vizualna pismenost podrazumijeva više od prepoznavanja estetskih obilježja fotografije. Ona uključuje razumijevanje dokumentarne vrijednosti vizualnog zapisa, okolnosti njegova nastanka te mogućih digitalnih intervencija koje mogu promijeniti značenje prikazanoga sadržaja. U tom procesu školski knjižničari imaju važnu ulogu jer osmišljavaju aktivnosti koje učenike potiču na uspoređivanje izvora, provjeru činjenica i kritičko promišljanje odnosa između autentičnosti i digitalne reprezentacije.

3.Kulturna baština kao polazište za razvoj kritičkog mišljenja

Kulturna baština obuhvaća materijalna i nematerijalna dobra koja, osim povijesne, umjetničke i identitetske vrijednosti, imaju značajnu odgojno-obrazovnu ulogu. Upoznavanjem kulturne baštine učenici razvijaju svijest o vlastitom kulturnom identitetu, razumiju povezanost lokalne zajednice s nacionalnom i europskom kulturnom baštinom te usvajaju odgovoran odnos prema njezinu očuvanju.

U suvremenom digitalnom okruženju kulturna baština više nije dostupna isključivo kroz muzejske postave, arhive ili terensku nastavu. Virtualne izložbe, digitalne zbirke, mrežni portali, društvene mreže i aplikacije proširene stvarnosti omogućuju korisnicima pristup kulturnim sadržajima bez fizičkoga posjeta lokalitetu. Takva dostupnost povećava vidljivost kulturne baštine i pridonosi njezinoj popularizaciji, ali istodobno otvara pitanja autentičnosti i vjerodostojnosti digitalnih prikaza.

Fotografije kulturnih lokaliteta često prolaze kroz različite oblike digitalne obrade. Podešavanje kontrasta, boja i osvjetljenja postalo je uobičajen dio pripreme fotografija za objavu. Uz to, suvremeni alati umjetne inteligencije omogućuju uklanjanje neželjenih objekata, dodavanje elemenata koji ne postoje u stvarnosti ili stvaranje potpuno novih prizora koji djeluju uvjerljivo. Posljedica takvih postupaka može biti stvaranje nerealnih očekivanja korisnika koji, oslanjajući se na digitalne prikaze, stvarni izgled lokaliteta doživljavaju drukčijim od onoga koji su očekivali.

Navedene okolnosti otvaraju niz pitanja važnih za razvoj medijske i informacijske pismenosti: gdje završava legitimna estetska obrada fotografije, a gdje započinje manipulacija informacijom? Može li digitalno uljepšavanje utjecati na razumijevanje kulturne baštine? Na koji način razlikovati promotivni prikaz od dokumentarnoga zapisa? Upravo su ta pitanja predstavljala polazište za osmišljavanje radionice *Baština iza filtera*.

Kulturna baština pritom predstavlja izvrstan nastavni sadržaj jer je učenicima bliska, lako dostupna i povezana s više nastavnih područja. Korištenjem lokalnih primjera moguće je istodobno razvijati građansku odgovornost, digitalne kompetencije, medijsku pismenost i svijest o važnosti očuvanja kulturnih dobara.

1.1. Uloga školskog knjižničara u razvoju medijske i informacijske pismenosti

Uloga školskog knjižničara posljednjih se godina značajno proširila. Osim organiziranja knjižnične djelatnosti i poticanja čitanja, školski knjižničar aktivno sudjeluje u razvoju informacijske, medijske i digitalne pismenosti učenika te surađuje s učiteljima u planiranju međupredmetnih aktivnosti.

Školska knjižnica predstavlja prirodno okruženje za razvoj kritičkoga mišljenja jer učenicima omogućuje istraživanje različitih izvora, uspoređivanje informacija, procjenu njihove vjerodostojnosti te donošenje zaključaka utemeljenih na dokazima. U razdoblju intenzivnog razvoja umjetne inteligencije ta uloga dobiva dodatnu važnost. Učenike više nije dovoljno poučiti kako pronaći informaciju; potrebno ih je osposobiti za procjenu njezine vjerodostojnosti, razumijevanje načina njezina nastanka i prepoznavanje mogućih oblika manipulacije.

Aktivnosti poput radionica, projektne nastave i istraživačkih zadataka pokazuju se posebno učinkovitima jer učenike stavljaju u aktivnu ulogu istraživača. Na taj način oni razvijaju sposobnost analize, argumentiranja, suradnje i donošenja zaključaka temeljenih na provjerenim informacijama.

1.2. Radionica *Baština iza filtera*

Radionica *Baština iza filtera* osmišljena je kao odgovor na sve izraženiju potrebu za razvojem kritičkog odnosa prema digitalnim prikazima kulturne baštine te kao primjer aktivnosti koje školski knjižničari mogu provoditi u suradnji s učiteljima različitih nastavnih područja. Polazište radionice čini pretpostavka da se kompetencije medijske i informacijske pismenosti najučinkovitije razvijaju kroz iskustveno učenje, analizu autentičnih primjera i suradničko rješavanje problemskih zadataka.

Cilj radionice bio je razvijati kritičko razumijevanje vizualnih i tekstualnih prikaza kulturne baštine u digitalnom okruženju.

Posebni ciljevi bili su:

- razvijati sposobnost razlikovanja autentičnih i digitalno obrađenih fotografija;
- osvijestiti utjecaj društvenih mreža na percepciju kulturne baštine;
- razvijati vještine procjene vjerodostojnosti izvora informacija;
- poticati suradničko učenje i argumentiranu raspravu;
- osnažiti sudionike za primjenu sličnih aktivnosti u radu s učenicima.

Metode rada

Radionica se temeljila na metodama aktivnog i iskustvenog učenja. Sudionici su radili u manjim skupinama, analizirali primjere, rješavali problemske zadatke, raspravljali i zajednički oblikovali zaključke. Takav način rada omogućio je aktivno uključivanje svih sudionika te poticao razmjenu iskustava, argumentirano iznošenje stavova i zajedničko promišljanje o izazovima predstavljanja kulturne baštine u digitalnom okruženju.

Prva aktivnost – *Istina ili filter?*

Prva aktivnost bila je usmjerena na razvoj vizualne pismenosti. Svaka je skupina dobila dvije fotografije istoga kulturnog lokaliteta. Jedna je prikazivala autentičan izgled lokaliteta, dok je druga bila digitalno obrađena ili prilagođena potrebama turističke promocije.

Sudionici su analizirali boje, kontrast, osvjetljenje, vremenske uvjete te prisutnost ili uklanjanje pojedinih elemenata na fotografijama. Nakon analize ispunjavali su radni listić u kojem su obrazlagali koji elementi upućuju na digitalnu obradu fotografije.

Rasprava koja je uslijedila pokazala je da većina sudionika fotografijama spontano pripisuje visok stupanj vjerodostojnosti ako su estetski privlačne. Tek su detaljnijom analizom počeli uočavati intervencije koje mogu znatno promijeniti percepciju kulturnoga lokaliteta. Posebna pozornost posvećena je pitanju granice

između legitimne estetske obrade fotografije i manipulacije informacijom u svrhu promocije.

Druga aktivnost – *Baština na Instagramu*

Drugom aktivnošću sudionici su iz uloge promatrača prešli u ulogu stvaratelja digitalnih sadržaja. Zadatak svake skupine bio je osmisliti objavu za društvenu mrežu Instagram kojom bi predstavili odabrano kulturno dobro. Objava je trebala sadržavati naslov, kratak promotivni tekst i opis željenoga vizualnog izgleda fotografije.

Tijekom izrade objava sudionici su spontano posezali za izrazima poput čarobno, bajkovito, skriveni dragulj ili savršeno mjesto, dok su povijesne činjenice, način očuvanja lokaliteta i izazovi njegove zaštite često ostajali u drugom planu. Naknadna rasprava omogućila je osvještavanje utjecaja društvenih mreža na oblikovanje percepcije kulturne baštine te odgovornosti autora pri predstavljanju kulturnih sadržaja.

Treća aktivnost – *Baština pod povećalom*

Treća aktivnost bila je usmjerena na razvoj informacijske pismenosti i kritičkoga vrednovanja izvora. Sudionici su analizirali istraživački dosje koji je sadržavao pet tvrdnji o odabranome kulturnom lokalitetu. Tvrdnje su bile oblikovane tako da uključuju i točne i netočne informacije, a zadatak je bio procijeniti njihovu vjerodostojnost te obrazložiti kojim bi se izvorima mogla provjeriti njihova točnost.

Poseban naglasak stavljen je na odabir odgovarajućih izvora. Sudionici su uspoređivali službene mrežne stranice ustanova, muzejske portale, enciklopedije, znanstvene publikacije, turističke portale i sadržaje objavljene na društvenim mrežama. Aktivnost je pridonijela razumijevanju da vjerodostojnost informacije ne ovisi o njezinoj dostupnosti ili popularnosti, nego o autorstvu, svrsi objave, mogućnosti provjere i stručnosti izvora.

4.Zaključak

Digitalne tehnologije omogućile su dosad nezabilježenu dostupnost kulturne baštine, ali su istodobno otvorile pitanja autentičnosti, vjerodostojnosti i odgovornosti u predstavljanju kulturnih sadržaja. Fotografije objavljene na društvenim mrežama, turističkim portalima ili generirane umjetnom inteligencijom mogu oblikovati percepciju korisnika jednako snažno kao i neposredan susret s kulturnim lokalitetom.

Zbog toga razvoj medijske i informacijske pismenosti postaje jedna od temeljnih zadaća suvremenog obrazovanja. Učenike je potrebno osposobiti da prepoznaju različite oblike digitalne manipulacije, kritički analiziraju izvore i razumiju način nastanka digitalnih sadržaja. Takve kompetencije ne razvijaju se predavanjem, nego aktivnim učenjem, istraživanjem i suradničkim radom.

Radionica *Baština iza filtera* pokazala je da se kulturna baština može uspješno koristiti kao autentičan kontekst za razvoj kritičkog mišljenja. Analiza fotografija, stvaranje vlastitih objava i provjera informacija omogućuju sudionicima da razvijaju vizualnu, informacijsku i medijsku pismenost na smislen i motivirajući način.

Istodobno, radionica potvrđuje važnu ulogu školskih knjižničara u suvremenoj školi. Njihova stručnost u području informacijskog opismenjavanja, rada s izvorima i međupredmetne suradnje omogućuje stvaranje okruženja u kojem učenici postaju odgovorni korisnici i stvaratelji digitalnih sadržaja. U kontekstu ubrzanog razvoja umjetne inteligencije sposobnost kritičkoga promišljanja i vrednovanja informacija predstavlja jednu od ključnih kompetencija koje suvremena škola treba sustavno razvijati.

5.Popis literature

[1.] Medijska pismenost. URL:https://www.medijskapismenost.hr/mediji/ (pristupljeno 20. lipnja 2026.)

[2.] Nematerijalna kulturna baština. URL:https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/371 (pristupljeno 20. lipnja 2026.)